

BEKEZDÉSEK A TŰZKÚT REGÉNYÉBŐL

(Második rész)

Domokos Mátyás és Tüskés Tibor emlékének

Weöres a hatvanas évek elején a megjelenés komoly reménye nélkül állította össze *Áldozók* című gyűjteményét. A korpusz Fülep Lajos hagyatékában maradt fenn.¹ A dátum nélküli gépirat 85. oldaláig a szerző ceruzás számozása a lapok jobb felső sarkában található. Azt követően idegen kéztől folytatódik a 86-tól a 148-ig. A versek jelentős hányada a *Tűzkút*ban látott napvilágot (*Proteus*; *Zimzizim*; *Nehéz óra*; *Az áramlás szobra*; *Tang Ming-huang császár vallomásaiból* stb.). Némelyik darabja csak a *Merülő Saturnus*ban jelent meg: *Kakuk Marci éneke* (később: *Kakuk Marci nótája*); *Kassák Lajosnak*. Akad olyan, amelyik még később. Az összeállításban előfordulnak cím- és szövegváltozatok. A *Három síremlékből* például *Három emlékmű* lett. A *Fairy Spring* a tervezetben még nem egységes kompozíció: az *Iffukor* („Ó, tavaszi játszadozás...”) a 11–12. oldalon szerepel. A *Familia* („Édes bogyót, csorgó húsu gyümölcsöt...”), amely *A család* címen 1949 áprilisában az *Új Időkben* volt olvasható, a 32-en. Weöresre amúgy is jellemzők az új összefüggésbe emelések, a módosítások, összevonások és a címvariánsok.

Fülep alighanem vegyes érzelmekkel fogadta az összeállítást. Weörest kiemelkedő költőnek tartotta, de fenntartásai voltak valóságérzékelésével és minőségérzékelével kapcsolatban. A hozzá látogató baráti, tisztelői kör beszélgetéseit többek között Fodor András forrásértékű naplójából, az *Ezer este Fülep Lajossal* két vastkos kötetéből tudjuk felidézni. Kiderül belőlük, hogy milyen közéleti, művészeti kérdések kerültek terítékre a Széher úton és a sétákon. 1963. október 10-én a következőket írta a Fülepnél töltött délutánról: „Weöres Sanyi a következő téma. Nem említette neki, hogy a Magvetőbe készül beadni kötetét. Persze fél megmutatni a kéziratot, melybe a »keményebb lettrista darabokat« (Sanyi kifejezése!) is beleapplikálta. Fülep tanácsolja: Csanádi Imre csak emelje ki ezeket, Sanyi nem fog miattuk késhegyig menően harcolni, ahogy most ígéri.”² A művészettörténész ezúttal tévedett. Weöres korábban több alkalommal tett kisebb engedményeket verseinek, köteteinek kiadása során. Akadnak köztük tanulságos, megmosolyogtató esetek is. Csupán néhányat említek. Fiatalon beleegyezett abba, hogy Füst Milánnak írt versében megszélidítse a „bár ifju volnék, hadd tegezzelek, / mint isteneket s ringyókat szokás” tagmondatokat. A *Nyugat*ban az enyhébb változat látott napvilágot, de *A kő és az emberben* visszatért az eredetihez. 1934-ben Várkonyi Nándor még elérte, hogy *Az üres szoba* kimaradjon első könyvéből, de a másodikban mind a húsz szakasz finomítás nélkül olvasható. *A teremtés dicséretében* nem szerepeltette a *Pastorale* című költeményt. El akarta kerülni, hogy emiatt támadás érje a Janus Pannonius Társaságot. A *Medúzában* már bátran vállaltatta. Ilyés Gyulához szóló episztolájáról végképp lemondott. Hallgatott Sárközi György figyelmeztetésére; a félreérthető költői levél csak halála után jelent meg.

A tanulmány első része a novemberi lapszámunkban jelent meg.

¹ Weöres Sándor: *Áldozók*; MTAK Ms 4602/10.

² Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal II.*, Magvető, 1986, 199.

1963-ban azonban komolyan gondolta, hogy az általa válogatott anyagban az úgynevezett letrista versei is szerepeljenek. Nem látott sem esztétikai, sem más okot kihagyásukra. Már túl volt nyugat-európai útján, amikor a *Venus és Tanhusert* postázta Fülepnek. Ez később a *Merülő Saturnus*ban látott napvilágot. Egy ótestamentumi témájú versével kapcsolatban kételyeit is megosztotta. Dániel történetét a professzor ajánlotta figyelmébe. Nemigen bízott abban, hogy kötetébe beleferne, hacsak a kiadás nem húzódik el évekig. A leendő könyv címével is foglalkozott. Úgy érezte, hogy a felvetődő *Tüizes kemence* és a *Grádicsok éneke* nem illene az anyaghoz: „A főbb versek (Salve Regina, Magna Meretrix stb.) Máriának vagy Májának hódolnak, vagy vele perlekednek; ez is, amit most küldök, noha nem is tudom, ezt is beilleszsem-e, nem lesz-e túlsok a parádézó aktokból.”³ Más ötletei is voltak: *Áldozókő*, *Lángforrás*, *Lángkut* és *Égő kut*. Úgy érezte, nem baj, hogy nincs végleges megoldása, hiszen van ideje válogatni. Ez a levélrészlet azért meglepő, mert a párizsi *Magyar Műhely* szerkesztői már javában dolgoztak a *Tűzkút* kiadásán. Weöres nyilván nem árulta el, hogy nyugat-európai látogatása során kötetének anyagát Nagy Páléknál hagyta.

Hogy ennek mi volt a mozgatórugója? Mi történt pontosan? Hogyan jelent meg a párizsi és a budapesti *Tűzkút*? Nagy vonalakban tudhatjuk, de akad néhány ellentmondás. A részletkérdések közül több is tisztázásra vár. Hallgassuk meg (olvassuk el) a tanúkat. Szász Béla így írt erről Gömöri Györgynek 1966 telén: „Weöres Sanyi mesélte, hogy [...] elküldte kötetének anyagát Illés Endrének, aki erre felbízta. Néhány hónap múlva kéziratát egy sor írás nélkül (mégcsak egy magyarázkodó telefonbeszélgetésre se hívták fel), visszakapta – postán. Időközben bizonytalapogatóztak a kiadói főigazgatóságnál, ez meg a pártnál. Itt döntöttek, és Illés restellte ezt Sanyi tudomására hozni. Így működik a cenzúra.”⁴

Domokos Mátyás úgy emlékezett vissza, hogy Weöres kéziratát ő mutatta meg Illés Endrének, tőle kapta vissza, és adta át a költőnek. A Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója Szabolcsi Miklóstól várt igenlő bólintást. Alighanem az ő „kijózanító” lektori véleményét vette figyelembe, amikor elutasította a kiadást.⁵ Domokos Mátyás a *Leletmentés* című kötetben Parancs Jánossal folytatott beszélgetést a talányokról. Ebben – név nélkül – közölt is egy lektori elemzést. Az összeállítás akkor még az *Átváltozások* címet viselte. Ilyen néven Weöres nem adott ki könyvet. Rövidesen 30 szonettjének cikluscíme lett a *Tűzkút*ban. Az 1963. február 20-án keltezett írás szerzője megállapította, hogy a versek világképe ellentmond az irodalompolitikai felfogásnak. Általános pesszimizmust árasztanak, kifejezőmódjukban rendkívül ezoterikusak. Ugyanakkor elismerte, költői erejük európai méreteket is jelentős. Úgy vélte, a kötet legfeljebb gondos mérlegelés után, alapos kiadói előszóval, korlátozott példányszámban adható ki.⁶

Parancs János szerint Weörest és Károlyi Amyt Gara László (1904–1966) mutatta be a párizsi *Magyar Műhely* munkatársainak. A műfordító, szerkesztő előbb 1924-től, majd 1956-tól élt Franciaországban. Több kötetet gondozott; Illyés Gyuláról könyvet írt; számos magyar klasszikus átültetését kezdeményezte. Adytól, József Attilától, Kuncz Aladártól, Németh Lászlótól, Szabó Magdától maga is fordított. Weöres Sándornak korábban Ottlik Géza ajánlotta Garát. A tanácsot megfogadta; bemutatkozó levelével 1961 őszén jelentkezett, és írásokat küldött neki. Köztük volt a *Halottaskönyv*, a *Három síremlék* és a *Terra Siggillata*. (Utóbbi kettő a *Tűzkút*ban jelent meg.) Levelében többek között ez olvasható: „Kötött verseket is küldök; ha ezek közül valamelyikre esnék a választás, bármelyik fordítható akár szabad sorokban, akár próza-tömbökben, mert a tartalmi elem dominál bennük és külső formájuk lényegtelen. A *Salve Regina* tán mindeneddig legsikerültebb szülé-

³ Weöres Sándor Fülep Lajosnak, 1963. XII. 2. FülepLev. VII, 170–171.

⁴ Gömöri György: Egy Szász Béla-levél a cenzúráról, *Életünk*, 2006/10. 45–46.

⁵ Lócsei Péter: *Weöres-mozaiik*, Magyar Nyugat Könyvkiadó, 2014, 326.

⁶ Domokos Mátyás: *Leletmentés*, Osiris, 1996, 140.

sem; de más nyelvre fordítása, még a külső forma mellőzésével is, nagyon nehéz feladat, hosszas vesződség, volna-e rá vállalkozó?”⁷

Némi fekete humorral számolt be helyzetéről, terveiről. Mint írta, Magyarországon a kiadói penzumként ráért adagok átültetésén kívül alig jelenik meg tőle valami eredeti. Így nem kell elaprózódnia: több száz soros verseket írhat; sem a terjedelem, sem a határidő nem korlátozza.

1962-es, meghiúsult látogatásuk után egy évvel később sok segítséget kaptak tőle. Alighanem a bürokrácia útvesztőiben is számíthattak rá. Utazásuk fáradhatatlan motorja volt; találkozásaik egy részét ő szervezte meg. Gondoskodását 1963. december 4-én köszönték meg. Tények pontos említése nélkül ejtettek szót a hazatérés nehézségeiről. „Berekedt a torkom, most kezd fölengedni” – írta Weöres a visszazökkenésről.⁸ Hálás volt az ajándékba kapott könyvekért, és megígérte, hogy Dobossy László érkezése után nekiáll a francia versek fordításának. A *Magyar Műhely* különszámát és a *Tűzkút* kiadását nem hozta szóba. Ez alighanem azzal is magyarázható, hogy tartott levélváltásuk megfigyelésétől.

Következő üzenetében van egy talányos mondat: „Nem tudom, mik a kötetre vonatkozó kérdések, D. Laci nem tud róla.”⁹ Az önmagára és Dobossy Lászlóra utaló két tagadás sok mindennel lehet kapcsolatban. Elképzelhető, hogy teljesen közömbös. Jelentheti Weöres kiadatlan művét, talán Gara valamelyik küldeményét. Összefügghet egy általa szerkesztendő könyvvel vagy egy fordítói munkával. Akár a *Tűzkút* párizsi megjelenéséhez is köze lehet.

*

Nagy Pál 1956-ban hagyta el Magyarországot. Életének meghatározó fordulatról, franciaországi tanulmányairól, irodalmi terveiről, a *Magyar Műhely* alapításának körülményeiről, nehézségeikről gazdag dokumentációjú kötetében számolt be.¹⁰ A költő, író, szerkesztő Nagy Pált előbb az *Életünk* klubjában rendezett *Magyar Műhely*-esten (Szombathely, 2000. szeptember 22.), később a Csokonai Társaság háromnapos rendezvénysorozatán (Hévíz, 2016. október 5–7.) kérdeztem folyóiratukról, Weöres Sándorról és a párizsi *Tűzkútról*. Párbeszédünk fontosabb részleteit idézem:

Nagy Pál: Weöres Sándorral való ismerkedésem nem a személyes találkozással, hanem a versekkel kezdődött. *A hallgatás tornya* barátaink révén kijutott hozzánk, Párizsba. Láttuk, hogy milyen kivételes költészet az övé. A válogatás is nagyszerű volt. De rosszul mondom. Még egri főiskolás koromban egy antikváriumban vettem meg a *Hideg van* kötetet; aztán a *Medúzát*. *A hallgatás tornya* a következő nagy találkozás volt.

LP: Miképp jelentkezett Weöres Sándor?

NP: Weöres Sándor és Károlyi Amy már 1962-ben is jött volna, de akkor valami félrecsúszott. Akkor tehát nem találkozhattunk. Egy év múlva már többször is. Weöres Sándor unokahúgát, Hannát Bajcsa András építész vette feleségül. Bandi pécsi származású, nagyon tehetséges fiú, nálunk körülbelül tíz évvel idősebb jó barát volt. Írt, rajzolt, fordított. Úgy emlékszem, az ő strasbourg-i lakásán beszélgettünk először Weöresékkal. Sanyikának volt egy nagyon szép verse, egy régebbi írása Hannáról. Ennek Cina aláírású kéziratát kölcsön is kaptunk; a *Magyar Műhely* Weöres-különszámában közöltük. Mozaikszerűen jutnak eszembe az emlékek. Várkonyi Nándor és Kozocsa Sándor is küldött leveleket, másolatokat. Ezekből válogattunk. Emlékszem egy párizsi képre. Weöres Sándor és Károlyi

⁷ Weöres Sándor Gara Lászlónak; 1961. november 30.; Weöres Sándor és Károlyi Amy levelei Gara Lászlónak, *Jelenkor*, 2003/3, 247.

⁸ Weöres Sándor Gara Lászlónak; 1963. dec. 4.; *Jelenkor*, 2003/3, 250.

⁹ Weöres Sándor Gara Lászlónak; 1963. december 27.; *Jelenkor*, 2003/3, 251.

¹⁰ Nagy Pál: *journal in-time él(e)tem* 2, Kortárs Kiadó, 2002.

Amy ülnek egy St. Michele-en lévő kávéházban Gara Lászlóval, Kibédi Varga Áronnal és Sipos Gyulával, a kitűnő kritikussal. Ebből Sanyika fotóját nagyítottuk ki. Ez volt az első ilyen különszámunk, utána még jött a Kassák-, a Füst Milán- és az Erdély Miklós-válogatás. Visszatérve rá, Sanyika kihozta Párizsba a *Tűzkút* megszerkesztett anyagát. Ezt Magyarországon egyetlen kiadó vezetője sem merte vállalni. Burzsoá, dekadens és más hasonló jelzőket aggattak rá. Mondanom sem kell, teljesen méltatlanul. A hollandiai Mikes Kelemen Kör, a legrégebben működő nyugat-európai magyar értelmiségi kör anyagi segítségével ezt a kötetet 1964 elején megjelentették.

LP: Lehet-e tudni, hogy miért a *Magyar Műhelynek* szánta a gépiratot?

NP: Hogy pontosan miért, nem tudom. Mi mindenesetre szorgalmaztuk, felajánlottuk a kiadást. A részleteket tőle kellett volna megkérdezni. '62-től jelentettük meg a *Magyar Műhelyt*, volt nyomdai, szerkesztői gyakorlatunk. Annyira akarta ezt Sanyika – tudod, őt csaknem minden közelebbi ismerőse így hívta –, hogy saját kezű nyomdai utasításokat jegyzett fel a lapokra. Odaírta a nyomdász számára, hogy ezt vagy azt a szöveget, címet milyen betűvel szedje. Természetesen tisztában volt azzal, hogy a magyar hatóságok számon kérhetik rajta a párizsi kötetet. Mindenképpen rossz pontot jelentett volna neki. Előre megbeszéltük, ha kell, nyilatkozatot ad ki arról, hogy itt kalózkidadás történt. Nekünk csak megmutatta a verseket. Szó sem volt kiadási szándékról. Amikor hazatért, az illetékesek neszét vették, hogy a *Tűzkút* megjelenőfélben van, akkor meg is történt, amitől tartottunk. De szerencsére nem volt komoly retorzió.

LP: Azt hadd kérdezzem meg, hogy hol jelent meg a kötet. Az ugyanis szerepel benne, hogy Babocsay Lajos képe van a címlapon. A Hollandiai Értelmiségi Kör támogatása is olvasható, de a nyomdát nem nevezték meg.

NP: Münchenben nyomtattuk. Jászai Géza barátunk és Juhász Vilmos író, irodalomtörténész segített bennünket. Joseph Deschler nyomdáját nem tüntettük fel a könyvben.

LP: Mekkora volt a példányszám?

NP: A nyugati magyar kiadványok szinte kivétel nélkül kis példányban készültek. A *Tűzkútból* emlékeim szerint vagy másfél ezret adtunk ki. Egy részét sikerült Magyarországra is eljuttatni. Küldtünk Angliába, Hollandiába meg a többi nyugati országba is. Azt nem tudom, hogy a határon hányat foglaltak le. A *Magyar Műhely* egy része sem érkezett meg a címzetekhez. De Sanyika valahogy megkapta. A megjelenés után nyilatkozatra kényszerítették, és ő pontosan olyan szöveget adott, amilyenben korábban megállapodtunk.

LP: Ez a tiltakozás az *Élet és Irodalomban* jelent meg, később Domokos Mátyás is közölte a *Magyar Orpheusban*.

NP: Igen. Azt nehezményezem, hogy Domokos Mátyás nem írt a szöveg után egy tájékoztató, szerkesztői jegyzetet. Ezt elmondtam, vagy talán írtam is neki. Később a Magyarországra visszatért Parancs Jánossal közölt egy tisztázó beszélgetést erről. Egyébként akkoriban az irodalmi élet jó része tisztában volt a dologgal. Alighanem értették, hogy Sándor így tudta magát menteni. Mivel titok vette körül, volt néhány félreértés, belemagyarázás. Sokan féltették Sanyikát. A kellemetlenkedő visszhangok hamar elmúltak, mivel amikor a hatalom megtudta, hogy nálunk nyomdában van a *Tűzkút*, akkor viharos sebességgel, egy szó kihagyásával megjelentették Budapesten is.

LP: A *Köszöntés* egyik mondatából a „talán” szót húzták ki.

NP: Ez a kikényszerített rövidítés bizonyította a cenzúra létezését. Eltorzították a mondat, a bekezdés, sőt az egész bevezetés értelmét. Mi kaptunk olyan híreket is Magyarországról és közvetett forrásokból is, hogy a hazai *Tűzkútból* alig került forgalomba. Persze ennek nem tudtunk utánajárni.

LP: Hivatalosan 4000 példányban jelent meg. Elképzelhető, hogy legalább egy ideig raktáron tartották. Viszonylag sok ismertető jelent meg róla. Persze némelyikben nem volt köszönet. Hogy alakult a *Műhely* és Weöres kapcsolata?

NP: Nem sokkal a *Tűzkút* után jelent meg a róla készült különszámunk. Még Párizsban beszélünk neki erről. Először el akarta hátrítani, nem szeretett volna feltűnést. Mi győzködtük arról, hogy nem emlékművet akarunk állítani. Nem dicshimnuszokat, közhelyeket puffogatni, hanem elemezni, értékelni szeretnénk. Pótolni azt, amit otthon kellett volna megtenni. Ebbe aztán belement. Akadt azonban valami fenntartása Várkonyi Nándor tanulmányával kapcsolatban. Ez a pécsi éveiről szólt. Szerencsére időben elsimult. Semmiféle gond nem volt. Rendszeresen találkoztunk. Jártak nálunk később is. Több levelüket, képeslapjukat őrzöm; bár az évtizedek alatt némelyiknek nyoma veszett. Emlékszem, olykor az ő kérésére küldtünk a *Tűzkútból* olyanoknak, akik foglalkozni akartak vele, vagy fordítottak belőle. A Petőfi Múzeumnak adtam át a Weöreséssel kapcsolatos és a *Magyar Műhelyre* vonatkozó anyagot. Ha érdekel, nézd át őket! Sok mindenkit jelentettünk meg. Róluk is, tőlük is hoztunk írást. Nem köteleződtünk el senki mellett kizárólagosan. De sértődésről vagy félreértésről szó sem volt.

*

Nagy Pálnak utólag is köszönöm, hogy felhívta figyelmemet a PIM-nek átadott kéziratokra. Hálával tartozom azért is, hogy megajándékozott a párizsi *Tűzkút* dedikált példányával. Idézett mondatainak egy részét mindenképpen árnyalniom kell. Különösen azért, mert beszélgetéseink után több dokumentumot is megismertem. A korabeli bírálatok, ideológiai kinyilatkoztatások elgondolkodtattak. Föltételezem, hogy Weöres nem akart fölösleges kockázatot vállalni a *Tűzkút* nyugati kiadásával. Bármennyire szeretne volna megjelentetni a kötetet, nem sejtette a hazai következményeket. Versei akadozva – az említett visszhangok közepette – nyilvánosságot kaptak Magyarországon. A „kalózkidás”, az engedély nélküli megjelenés csak árthatott neki. Ugyanakkor tény, hogy a kötet gépiratát magával vitte nyugat-európai útjára.

A Nagy Pál által említett és a PIM-ben őrzött 8 oldalas xerox másolat egy gépiratról készült. Rajta Weöres Sándortól és egy másik személytől származó jegyzet és kiegészítés olvasható a *Tűzkútról*. Az első oldalra a költő felírta: „oldalanként 40 sor soronként 65 betű”; utána nyomdatechnikai utasítások és a tartalomjegyzékhez tartozó filológiai, prozódiai megjegyzések szerepelnek. Több vers megjelenési adatát is rögzítette. Minden bizonynyal emlékezethől, ugyanis az adatok némelyike pontatlan. Ezek természetesen a párizsi és a budapesti kiadásból is kimaradtak. A Weörestől származó autográf megjegyzésekből néhány jellemzőt idézek. A / jel előtt a gépirás, a / után – dőlt betűvel – a költő kiegészítése szerepel. A [...]ben néhány adatot pontosítok.

Teiresias szavai a Narcissus drámában / kurzív

Ungvárnémeti Tóth László / kurzív nagybetű

Graduale / majusc. itt-ott rímes szabadvers

Ablak / És [Stella („Ablak négyyszögében”): Élet és Irodalom, 1960/41, 2. A *Tűzkút*ban a *Graduale* első darabja. LP]

Sugárvirág / És [Az *Élet és Irodalomban* Álló alak címen: (1962/14, 2.). A *Tűzkút*ban a *Graduale* harmadik darabja. LP]

Arcom az arcán / Híd [Graduale, V., *Híd*, 1963/1, 6–7. A *Tűzkút*ban a *Graduale* ötödik darabja. LP]

Salve Regina / Jelenkor [Aubade címen; *Jelenkor*, 1962/4, 461. LP]

Terra Sigillata / És [Egy ókori költő epigrammáiból címen: *Élet és Irodalom*, 1963/8, 7. A *Tűzkút*ban: *Terra Sigillata – Egy ókori költő epigrammái*, LP]

Variációk Sevcsenko témáira / És [Sevcsenko emlékére címen: *Élet és Irodalom*, 1961/10, 7. A *Tűzkút*ban a *Variációk Sevcsenko témáira* harmadik darabja *A kobzos* címen. LP]

Hommage a' Reverdy / *Híd Reverdy laza formái, tómondatai* [Az öttételes mű három része a *Kortársban* látott napvilágot: *Vízimalom, Tél, Befejezés* (*Kortárs*, 1958/2, 195–196. LP)]

Dob és tánc / *Híd Új Írás szabad vers dob-ritmus* [Új Írás, 1961, 3, 227.; *Híd*, 1963/1, 14–16. LP]

A holnap születése / *Vasi évk.* [A megjegyzés téves. Valójában az *Ez történt* (Szerkesztette: Palkó István, Szombathely, 1961, 13.) című antológiában szerepelt. LP]

Jelenlét / *Vasi évk.* [A megjegyzés téves. Az *Ez történt* című antológia 13. oldalán szerepelt. LP]

Anima / *Jelenkor* / 12 szonett, fordítható forma nélkül is [Psyché címen, helyesírási eltérésekkel; *Jelenkor*, 1961/1, 17. LP]

Fairy Spring / I. II. VII. megj. [I. *Koratavasz, Új Írás*, 1962/8, 83.; II. *Antik ekloga, Új Írás*, 1964/2, 148.; VII, *A család, Új Idők*, 1949/17, 268 LP]

Zimzizim / *Vasi szle* [A verset a *Vasi élet és irodalomban* közölte (Szerkesztette: Palkó István, Szombathely, 1957, 73.).

*

Weöres az anyagot elvileg Gara Lászlóra vagy a jóval régebről ismert Cs. Szabó Lászlóra is bízhatta volna. Talán próbálkozott is velük, csak lebeszélték, óvták? A bátorság szólhatott Nagy Pál és Papp Tibor mellett. És az említett nyomdai, kiadói gyakorlat. Úgy sejtem, Weöres valamilyen feltételhez, talán időkorláthoz köthette a párizsiak vállalkozását. Esetleg ahhoz, hogyan fogadják hazatérése után. Egy Cs. Szabó-levelből kiderül, hogy Budapestre érkezése után még próbálkozott az otthoni kiadással. A pontos részletek jó részét homály fedi. Az mindenképpen felvethető, hogy miután átadta a kéziratokat, a végső döntés nem (csupán) az övé volt. Az is tudható, hogy végül a *Magyar Műhely* szerkesztői vetettek véget a várakozásnak, ők határozták el a kiadást. Ezt bizonyítják azok a levelek, amelyeket Cs. Szabó László és Nagy Pál váltott 1963 őszétől. A *Tűzkút* megjelenését párhuzamosan haladt a tervezett Weöres-különszám előkészítésével. Időközben a BBC leadta a Weöressel Londonban felvett beszélgetést. Szerencsére nem volt miatta magyarországi retorzió. Cs. Szabó előzetesen tudott a párizsiak terveiről, a Weöres-számban az említett interjúval és egy írásának részletével szerepelt. 1963. október 13-án az alábbi számonkérést és tanácsot írta Nagy Pálnak: „Hazatérésem óta négyen tudakozódtak eddig: igaz-e, hogy a Magyar Műhely ki akarja adni Weöres Sándor verseskötetét? Valaki vagy valakik részéről indiszkrécio történt, esetleg több is. Ti Maastrichtben lelkemre kötöttétek, az Istenért ne szóljak senkinek a tervről. Hallgattam is, mint a sír. De közben, amint látjátok, rájöttem, hogy az »egész város beszéli«. Nem teszek szemrehányást senkinek, de hogy valaki fecsegett, az bizonyos. Ha még csak egy kérdezte volna. De négyen egyetlen városban, ilyen rövid idő alatt!

Említett közös barátunk azt a hírt is hozta, hogy Sanyi szeptember 22-én benyújtotta kiadásra a kötetet. Ami persze, ha megadná nektek az engedélyt, semmit sem kell, hogy változtasson az eredeti terven. Alig hinném, hogy belemennek a csonkítatlan közlésbe, ő meg – ismeritek – nem megy bele semmiféle csonkításba. De még ha meghátrál is a kiadó, s elfogadja Sanyi feltételeit, az 1964-es kiadói terv már elkészült, a kötet tehát csak két év múlva jönne ki; ti könnyen megelőzhetitek. De kérek, emlékezzetek, hogy miben állapodtunk meg: előbb látni kell, hogyan reagálnak otthon a külföldi útjára s a tervezett Weöres-számra. Az első próba már javunkra dőlt el: nem esett bántódása, sőt úgy fest, hogy európai ünneplése megerősítette otthoni helyzetét.”¹¹

¹¹ Cs. Szabó László géppel írt levele a *Magyar Műhely* szerkesztőinek; „13. 10. 1963.” [Lelőhelye: PIM; egyelőre jelzet nélkül, LP] A magyar hatóságok ekkor már tudtak a kötet megjelenésének

Weöres visszaküldte beszélgetésük javított, kiegészített változatát, és a közlési engedélyt is megadta hozzá. Cs. Szabó ezt rögtön megírta Párizsba. A *Magyar Műhely* szerkesztőit biztatni, egyúttal óvni kívánta a *Tűzkút* megjelentetésével kapcsolatban: „nagyszerű vállalkozásba fogtatok, de óriási körültekintéssel s mindvégig az ő beleegyezésével kell eljárnotok, nehogy a lelketeken száradjon, ha valami baj szakad rá. Ha megvan, valamilyen bizalmas, de bizonyítható formában, az engedélye, nem kétlem, hogy hamarabb kijöttök, mint a Magvető, még ha elfogadják is teljes egészében a felajánlott anyagot.”¹² A következő üzenetek a korrigált interjúval, a *Magyar Műhely* különszámával és Cs. Szabó kötetével kapcsolatosak.

Nagy Pál válasza perdöntő bizonyíték. A kiadás lényeges információit tartalmazza. Azt mindenképpen, hogy mérlegelték a kockázatokat, és ők döntöttek a továbbiakról:

„Cs. Szabó László úrnak
48 Gloucester Mews
London W. 2.

[196]4 február 21

Kedves Laci Bácsi!

Hosszú tételődés és kb. tíz ember konzultálása után a szerkesztőség egyhangúlag úgy döntött, hogy a W kötetet késedelem nélkül megjelentetjük. Nem akarom annak a pár izgalmas napnak minden percét elmesélni, lényeg az, hogy a következő fő megfontolások vezettek bennünket:

– W-nek bántódása nem lesz. Meggyőződésünk. Túl nagy és túl gyerek ahhoz, hogy hozányúljanak. Senkinek sem érdeke. Politikai ügy lehetne belőle, ezt ma senki nem akarja.

– Jogi ügy nem lehet belőle. Egy nagy francia kézirat-közvetítő irodát kérdeztünk meg. A gyakorlati helyzet az, hogy mindkét fél szabadon lop, s amikor lehet, mosolyogva kijelentik, hogy csak »ön után, uram«. (Egy konkrét esetről is beszámoltak, amikor is egyik jónévű magyar írónk kihozta és nekik eladta regénye kéziratát. Hazamenet csak annyit mondtak neki: számár vagy, ha rajtunk keresztül csinálod, többet kapsz volna érte. – Ami persze nem igaz.)

– A kiadás rejt ugyan veszélyeket magában, azonban ezek semmivel nem nagyobbak, vagy kiszámíthatatlanabbak, mint akkor, amikor a kéziratot nyomdába adtuk.

A bekötött példányoknak holnap, vagy hétfőn kell megérkezniök. Azonnal küldünk Laci bácsinak.

A biztonság kedvéért egyelőre haza nem küldünk példányokat, vagyis nem zavarjuk a hazai kötet megjelenését. Könyvárusi forgalomba is később hozzuk.”¹³

Eközben Magyarországon folytak a könyvhét előkészületei. A napilapok előzeteseket közöltek a májusi rendezvénysorozatról. A *Magyar Nemzet*ben Zay László 1964. január 8-án számolt be az Írószövetség elnökségének vitájáról, a leendő programokról. Weöres nevét, kötetét nem hozták szóba.¹⁴ A *Népszabadság*ban újdonságként többek között Baranyi Ferenc, Benjámín László, Garai Gábor, Hidas Antal és Váci Mihály könyveit említették. A *Tűzkút* ebben sem szerepelt. A rövid hír annyit tartalmazott még, hogy a nyomdai kapacitástól függően esetleg két-három munkával bővíülhet a lista.¹⁵

---

tervéről és a Weöres-szám előkészületeiről. A Nagy Pál és Várkonyi Nándor közti levélváltást figyelték, ellenőrizték. Bizonyosan másokét is.

¹² Cs. Szabó László géppel írt levele Nagy Pálnak; „9. 11. 1963.” [Lelőhelye: PIM; egyelőre jelzet nélkül, LP]

¹³ Nagy Pál levele Cs. Szabó Lászlónak [Aláírás nélküli gépirat indigós másolata] Lelőhelye: PIM V. 6000/60/8. Egyelőre nem tudom, ki volt a kb. 10 konzultáló személy. Csak találgatni lehet, hogy melyik „jónévű” magyar regényíróról esik szó.

¹⁴ Milyen legyen az ünnepi könyvhét?, *Magyar Nemzet*, 1964. január 8., 4.

¹⁵ *Népszabadság*, 1964. február 11., 8.

Károlyi Amy számon kérő, indulatos üzenetet küldött Gara Lászlónak nem sokkal az után, hogy Weöres kötetét kiadták a párizsiak: „Monsieur, hallgat, mint a hal. Pedig jó lett volna, ha megszólal. Így túl későn jutott tudomásunkra, hogy S. kézirata, mit emlékül és kézirat gyanánt hagyott a Műhely fiataljainak, szóbeli megállapodás és írásbeli szerződés nélkül, S. tudta és akarata ellenére megjelent kint.” A folytatásban szorult helyzetükről, betegségükről, munkájukról szólt. Végül megjegyezte: „S. könyve itt heteken belül megjelent volna, egy betű változtatás nélkül – s most az egész leállítva. S nem is a megnemjelenés keseríti az embert (aki tíz évekig hallgat, megtanul az örökkévalóságban gondolkodni), de az egész izgalmas, belepesztulnivaló hercehurca. Ebből elég ennyi.”¹⁶ A levél második felében furcsa váltásra került sor: egy átvezető, együttérzést kifejező mondat után Károlyi Amy saját verséről és annak lehetséges francia fordításáról írt. Weöres Sándor egy szót sem ejtett a *Tűzkútról*. Mindössze ennyit tett hozzá: „Hálás szeretettel gondol Rád és ölel Sanyi.” Vajon hogyan értelmezzük a gesztust? Fáradtság? Csalódottság? Összemosolygás a történetek után?

Az irodalmi levelek egy része indulatból születik. Nem ritka köztük a hirtelen felcsattanásról, sértettségről tanúskodó üzenet. Nehezen képzelhető el, hogy Károlyi Amy csupán ezt az egyet küldte volna. Alig hihetjük, hogy ne írt volna a *Magyar Műhely* szerkesztőinek. Feltehetően másokat is megkeresett, értesített. Vajon mit válaszolt Gara László? Miként nyilatkoztak a közelebbi-távolabbi érintettek? Sok titokhoz kerülneink közelebb, ha olvashatnánk a lappangó, kiadásra váró üzeneteket. Azok a beszámolók, híradások is segítenének, amelyeket Weöres és felesége ebben az időszakban kapott.

Károlyi Amy sorai is bizonyítják a párizsi kiadás elsőségét. Parancs János évekkel később így nyilatkozott Domokos Mátyásnak: „Én úgy tudom, lehet persze, hogy tévedek, hogy az itthoni kiadás végül is megelőzte a mienket. De hát ez nem is fontos. A lényeges az, hogy a magyar kultúrpolitikát sikerült rákényszerítenünk a kiadásra.”¹⁷ A Magvető-féle kötetrel kapcsolatban is kerülhetnek még elő dokumentumok. A *Tűzkút* magyarországi kiadását Csanádi Imre szerkesztette. Hagyatékában, illetve a kiadó „levéltárában” lehetnek olyan adatok, amelyek élesíthetik a képet.

Weöres Sándor nyilatkozata 1964. március 14. dátummal jelent meg az *Élet és Irodalomban*.¹⁸ Ebben többek között az szerepel, hogy verseinek gépirásos példányát párizsi kollégáinak olvasásra, esetleg szemelvényes fordítás céljára adta, nem kiadásra. Azt is közölte, hogy könyvére a Magvető Könyvkiadóval szerződést kötött. A kötet „teljesen azonos” (!) szövege már nyomdában van. Tiltakozásáról több korabeli véleményt találtam. Nagy Pál ezt írta róla Várkonyi Nándornak: „Van ugyan még egy kellemetlen ügyünk (W.S nyilatkozata az *és*-ben,) ezt azonban az ilyen kényszerű esetekben elengedhetetlen rezignált nyugalommal viseljük, azt hiszem W. is. Tudjuk, hogy a dolgok rendkívül komplikáltak, s azt tartjuk: a legfontosabb: senkinek baja ne legyen.”¹⁹

Cs. Szabó László Dévényi Ivánnak szóló leveléből kiderül, hogy nem csupán a tiltakozásról értesült, hanem a párizsiakra gyakorolt hatásáról is: „W. nyilatkozatára szükség volt. Nagyjából egyezik azzal, amit idekint vártak, egy kicsit még barátságosabb is. Meglepő, hogy bizonyos összefüggéseket mi mennyivel higgadtabban ítélünk meg, mint a hazaiak. A »megtámadottak«-nak nem esett rosszul a támadás, nem is vették annak – nem is az.”²⁰

¹⁶ Károlyi Amy és Weöres Sándor Gara Lászlónak, „Budapest, 1964. március 11.” *Jelenkor*, 2003/3, 252.

¹⁷ Domokos Mátyás: i. m., 145.

¹⁸ Weöres Sándor, Tiltakozás egy kalózkidás ellen. *Élet és Irodalom*, 1964. március 21., 3.

¹⁹ Nagy Pál géppel írt levele Várkonyi Nándornak; „1964 április 12” Pécs, Janus Pannonius Múzeum, 66.1676. 8. 1.

²⁰ Cs. Szabó László írógéppel írt levele Dévényi Ivánnak; „13. 4. 1964”; PIM V. 4745/6/1-23

Időközben Weöres komolyan reménykedett a *Tűzkút* hazai kiadásában. Március végén ezt írta Pécsre: „Azt hiszem, nemsokára küldhetem sajtó alatt levő új kötetemet.”²¹ Ez a mondat csak a Magvető-féle könyvre vonatkozhatott.

1964. április 5-én Fodor András Hernádi Gyulával együtt kereste föl Weöreséket. Látogatásukról följegyezte: „Látjuk a Tűzkút hírhedt kalózkiadását, mely egy szó híján teljesen megegyezik az itthoni publikációval. Sanyi ugyanazzal a gyermek, tiszta, de kicsit magába forduló tekintettel néz, mint máskor, valamelyest mégis vidámabb.”²² Évtizedek múlva Czigány Lóránt az idézett mondatok miatt elmarasztalta a napló íróját: „Fodorék tájékoztatóságát legjobban Weöres Tűzkútjának »kalózkiadása« jelzi, amit Weöresnél lát. [...] Bejegyzéséből nem derül ki, hogy a Tűzkút párizsi kiadása jelent meg elsőnek, s ennek köszönhető, hogy a Pesten elfektetett Weöres-kötet nagy sietve napvilágot látott.”²³ Meg kell védenem Fodor Andrást. Aligha volt egyedül, aki hitelt adott az *Élet és Irodalomban* közölt nyilatkozatnak. Honnan és mit tudhatott a párizsi és a budapesti kiadásról? Ismerte Weöres Sándor, Károlyi Amy véleményét. Ők visszafogottan beszélhettek nyugat-európai újtjukról, bizalmas ismerőseiknek, a hozzájuk látogató fiataloknak sem részletezték az esetleges „titkot”. Ha ezt tették volna, akkor a naplójában többször olvashatnánk a párizsiakról. Azt is figyelemre méltónak tartom, hogy Weöres néhány hónappal később egy magánlevélben is úgy említette, hogy a *Magyar Műhely*-féle *Tűzkút* belegegyezése nélkül jelent meg. Ráadásul nem egy megbízhatatlan, esetleg gyanús idegennek, hanem atyai barátjának, Várkonyi Nándornak írta a következőket: „Ha tanulmányod megjelenne, ebben semmi veszélyt sem látok. A Tűzkúttal kapcsolatos bonyodalom elsimult, hiszen a párizsi kiadás tudtom és szándékom nélkül történt.”²⁴

Cs. Szabó a kötet és a *Magyar Műhely* különszáma után is aggódva figyelte a magyarországi eseményeket. Nagy Pálnak hallomásait és javaslatait is továbbította: „Megkaptam a könyvnapi kiadványok listáját, Sanyi könyve nincs rajta, nem szerepel többé előzetes hirdetésekben sem. Mit tudtok a kötet sorsáról? Tul sok rossz fát tett a tűzre a költő, Nyugaton felejtette a kéziratát, otthon erkölcstelen verset írt, amelynek a közlése végül is a szerkesztő nyakába került és így tovább. [...] Egy szót még Sanyi könyvéről. Ha már kiadtátok – okos volt-e, nem-e, most már ne vitassuk –, lássuk is a hasznát, terjesszék jobban. Ugy értem: idekint. Kevesen tudnak róla s pár hete a Danubia is szóvá tette, hogy nem kapott példányokat. S ha lehet, hirdessétek. Ne rejtsetek véka alá a külföldi magyarok elől azt, amit az otthoni hatóságok már ugyis birtokolnak. Sanyitól egyébként én sem kaptam hírt. Isten tudja, milyen állapotban van. Ha kitőlják a kötet otthoni kiadását, súlyos az anyagi vesztesége.”²⁵

Ezek szerint Cs. Szabó egyelőre nem kapott hírt a kötet hazai kiadásáról. A könyvhét előzeteseiben, mint ahogy a rendezvénysorozat későbbi méltatásaiban, valóban hiába keressük Weöres nevét és kötetét. A *Tűzkút* azonban – ha csendben is – megjelent. Weöres így dedikálta feleségének: „Bókusnak Rókus 1964. IV. 7.” Rövidesen a költő barátja, az *Arabeszk* című kép festője is bejegyezte a következőket: „Amykának köszönöm, hogy munkámmal a »védőburkolón« jelen lehettem. Kézcsókkal 1964. április 9. Illés Árpád”²⁶ Egyelőre nem tudom, Károlyi Amy miképp „járta ki”, hogy ez a kép kerüljön a borítóra.

²¹ Weöres Sándor autográf levele Várkonyi Nándornak; „1964. III. 29.” Magántulajdon

²² Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*, Magvető, 1986, II., 241.

²³ Czigány Lóránt: *Nézz vissza haraggal!*, Gondolat, 1990, 111–112.

²⁴ Weöres Sándor Várkonyi Nándornak; „Bpest, 1964. nov. 2.” Magántulajdon.

²⁵ Cs. Szabó László írógéppel írt levele Nagy Pálnak; „25. 5. 1964.” [Lelőhelye: PIM; egyelőre jelzet nélkül. LP]

²⁶ Lócsei Péter: *Miről vallanak a könyvek?*, *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*, 2006/1, 80.

A *Magyar Műhely* és a *Magvető Tűzkútjával* kapcsolatban tovább hagyományozódott az a fordulat, hogy a két kiadás között mindössze egy szó eltérés található. Emellett azonban számos tagolási, helyesírási különbség fordul elő. Sajtóhibák is bőven akadnak mindkét-tőben. Tudomásom szerint ezekkel eddig nem foglalkozott a Weöres-filológia. Említésre méltó, hogy a párizsi kötet betűi szebbek, nyomdatechnikai megoldásai tetszetősebbek. Ott a *Graduale*; *A hang vonulása*; az *Átváltozások*; az *Intimus*; a *Profusa* cikluscímeket dőlt betűvel szedték. Ez az alcímek, belső címek többségére is vonatkozik (*Kazamatában*, *Intérieur*, *Paysage*, *Egry József*). A 15. oldalig a tagolás megegyezik. Utána a *Magyar Műhely* kiadása áttekinthetőbb, egységesebb. Eltérést jelent, hogy ott az *Átváltozások* 2-2 szonettje került egy oldalra, a *Magvető*nél ezek külön-külön szerepelnek. Ha lesz kritikai kiadása az életműnek, kiderül, hogy sok tucat egyéb eltérés található. Ezek java a mondatokon belüli írásjeleket, illetve a magánhangzók és a mássalhangzók hosszúságát érinti. Egy részük nem értelemzavaró, mindössze kisebb elírás, figyelmetlenség. A költő helyesírása sok tekintetben eltért az akadémiai szabályzattól. Ennek egyik magyarázata Weöres nyugat-dunántúli anyanyelvjárása, a másik a rím- és ritmuskényszer. Szinte biztosnak tekinthető, hogy a sietség miatt egyik korrektúrát sem látta. Néhány jellemző példát előbb a *Magyar Műhely*, aztán a *Magvető* kiadásából említek az oldalszámok megadásával:

	MAGYAR MŰHELY	MAGVETŐ
Köszöntés:	mégkevesebbé (7.) ítélőszékre (7.)	mégkevesébé (8.) ítélőszékre (8.)
Graduale V.:	bujkáló (15.)	bújkáló (16.)
Salve Regina:	igy (29.)	így (31.)
Terra sigillata:	ime (32.)	íme (33.)
Bartók Béla:	EKIVÜL (45.)	E KÍVÜL (46.)
	[Weöres „A NAGY VILÁGON EKIVÜL” sorban a <i>Szózatot</i> idézi. Vörösmartynál „e kívül” formában szerepel. LP]	
Dob és tánc:	és sziklája (58.)	éj sziklája (60.)
	[A párizsi kiadás hibás. LP]	
Hszi-csiün hercegnő:	tó <u>szine</u> (76.),	tó <u>szinte</u> (79.)
	[A <i>Magvető</i> kiadása hibás. LP]	
Rumba:	érttetni (124.)	érteteni (141.)
	[A párizsi kiadás hibás. LP]	
	<i>Jelzés-szerű</i> (126)	<i>Jelzés-szerü</i> (142.)
	kettéágazó idő (126.)	szétágazó idő (142.)
Symphonie concertante:	s lenti (130.)	a lenti (146.)
	[A párizsi kiadás hibás. LP]	
	vendég-hölgyek (131.)	vendég hölgyek (147.)
	<i>Intimus</i> (91.)	<i>Intimusz</i> (107.)
	[Ettől a helytől kezdve a <i>Magvető</i> -féle <i>Tűzkút</i> tartalomjegyzékében kisebb csúszás található. A cikluscímet Szabolcsi Miklós és Rába György is a budapesti kiadás szerint idézte. LP]	
	<i>A kerti szék</i> (93.)	<i>A kerti szél</i> (109.)
	[Egyértelműen a <i>Magvető</i> kiadása hibás. Apró filológiai érdekességként jegyzem meg, hogy Rába György a hibás magyarországi kiadásból idézte a vers részletét <i>A magyar irodalom történetében</i> . ²⁷ LP]	

²⁷ *A magyar irodalom története 1919-től napjainkig*. (6. kötet) szerk.: Szabolcsi Miklós. Akadémiai Kiadó, 1966, 565–570.

A legmegtévesztőbb, szemet és fület sértő sajtóhiba a *Harminc bagatell* nyolcadik darabjában (*Török*) fordult elő. A Magvető kiadásában a kezdő sorokat felcserélték:

„nálad kopogok,
Még ma este
hegyek körülállnak,
nagy komondorok.” (137.)

Mindkét kiadás tartalomjegyzékében akadnak hibák, csúszasok, elírások. Közülük csupán egyet-egyét említek. A Magvető-féle *Tűzkút*ban tévedésből kétszer szerepel az *Ünnepélyes szónoklat* (176.). A párizsi kiadás tartalomjegyzékéből kimaradt az *Ablak az éjbe* című vers (160.).

*

Egy ideig a *Tűzkút* sem kapta meg a méltó visszhangot Magyarországon. Tudomásom szerint a napilapok közül csak a *Népszava* közölte róla egy rövid írást. A többiek figyelemét elkerülte a kötet. A G. Sz. L. szignójú szerző természetesen nem utalt a nyugati kiadás elsőbbségére, mint ahogy a *Magyar Műhely* vállalkozására sem. Az értékelésről a Weöres-szakirodalom megfeledezett; a költő bibliográfiájából is kimaradt. Emiatt közlöm: „Ügyszólván órára jelent meg ez a könyv, aznap, amikor országszerte hazánkban először a költészet napját ünnepeltük. S ez a tény mintegy jelképes is: költészetünk gazdag, sokszínű kórusából, a sűrűn megjelenő verseskönyvek áradatából nem maradhatott ki sokáig művével az a költő, akit már 15-20 év előtti kritikák a magyar szó egyik legnagyobb varázslójaként emlegettek. A *hallgatás tornya* című, idestova 8 éve megjelent gyűjteményes kötete óta Weöres csak elszórtan publikált, s a verskedvelők táborának újoncai e szétszórt verseiből nem sokat tudhattak meg róla. Hozzá kell tennünk: e kötet olvasója is helyesen teszi, ha előzőleg megismerkedik a költő eddigi életművével; ítélete így lesz egyértelműbb, biztosabb. A *Tűzkút* mintegy összefoglalása, betetőzése e sajátostehetségű, irodalmunkban a maga nemében egyedülálló költő kísérletezéseinek. A látszatra szenvtelen, hidegen csillámló sorok mögül belső tüzek melege csap meg: az emberi élet értékeinek aggódó féltése, szépségének és értelmének meggyőződéses hirdetése. A kuriózumoknak tűnő verseken s a gátlástalan játékoságon túl ezt olvassuk ki Weöres új könyvéből éppúgy, mint egész eddigi művéből.”²⁸

Szabolcsi Miklós az *Élet és Irodalomban* szólt a kötetéről. Írásának bevezetőjében cáfolni kívánta, hogy Weöressel mostohán bánt a marxista kritika. Saját egykori bírálatára is visszautalt. Ismét szóba hozta a költő személye és költészete körül szövődött makacs mítoszokat, legendákat. Ezután tette fel a kérdést: vajon változott-e az elmúlt években az alkotó világképe és költészete? Kedvező módosulásként említette, hogy bizonyos tekintetben „emberközeli” lett. Példaként az „*Intimusz*” és a „*Profusa*” ciklusok oldott személyességét hozta. Elismerte verstechnikáját, stílussteremtő képességét, nyelvének páratlan gazdagságát, de elmarasztaló ellenpontként hosszan fejtegette zártabbá váló mítoszait, érthetlenségét, miszticizmusát, szélsőséges irracionálisizmusát. A *Magyar Műhely* Weöres-számát természetesen nem említette, de kétségtelenül az ott megjelent gondolatokra is reflektált írásának befejező részében: „Legendákról és mítoszokról beszéltem; van egy másik Weöres-legenda, amelyet itthon is, az emigrációban is ápolnak: eszerint ő a mi legeurópaiabb költőnk, sőt az egyedül igazi európai, aki lépést tart az európai áramlatokkal, s akit felmutathatunk a világnak szűk-provinciális irodalmunkból.” Az egyik oldalon

²⁸ G. Sz. L.: Weöres Sándor: *Tűzkút*. *Népszava*, 1964. április 25., 2.

rokonította a nyugati irracionális misztika képviselőivel, a másikon el is választotta tőlük: „De mi éppen azért tiszteljük, amennyiben más, mint ezek: nem gondolataiért, hanem gondolatai ellenére tartjuk nagy költőnek...”²⁹

Magyarországon nem lehetett nyilvánosan vitatkozni ezzel a véleménnyel. A bírálat szerzőjét Cs. Szabó László így jellemezte Nagy Pálnak: „Persze, hogy olvastam Szabolcsi elvtárs kritikáját Weöres Sanyi új könyvéről. Lehetne sokkal ártóbb és gonoszabb is. De ahhoz túl cinikus. Leharákol s aztán rádkacsint. Mit vártál, mit vártatok? [...] Nem ok nélkül vagytok kint Párisban, nem ok nélkül élek Londonban. A valóság, ha mélyére nézel, úgy igaz, ahogy a valóságtól elrugaszkodott vizionálók: Weöres Sándor vagy Pilinszky János látják.

Sanyi budapesti kiadását nem láttam. Hozzáférhetetlen. A Danubia most kapott választ Budapestről, az állami terjesztőtől. Levelükben beszerezhetetlennek van nyilvánítva a könyv.”³⁰

Következő levelében már örömet fejezte ki, hogy Weöres Sándor Ukrajnába utazhatott. Nem lett bántódása. De feddően nyomatékosította: „Mégsem szabad bátornak lenni a védtelen hazaiak bőrére. Ki hogyan értelmezi ezt: a maga lelkiismeretének a dolga.”³¹ Az intés aligha vonatkozhat másra, mint a *Tűzkút* kiadásának körülményeire.

*

A *Tűzkút* recepciója is jelzi az enyhülést. A külföldi kedvező vélemények (Nyéki Lajos, Bori Imre)³² mellett itthon is szabadabban lehetett szólni Weöres lírájának értékeiről. Bata Imre, Török Endre írásai mellett ugyan előfordultak kevésbé bátor, illetve a marxista sorvezetőt követő vélemények, de az összkép így is kedvezőbb.³³ Weöres versei, műfordításai szabadabban megjelenhettek. Az *Élet és Irodalom*ban rövidesen Réz Pál készített vele interjút.³⁴ Utazásai elé is kevesebb akadály gördült.

*

A diktatúrák kelleetlenül néznek szembe a valósággal; önmaguknak is hazudnak. A Kiadói Főigazgatóság főelőadójának belső tájékoztatója a kódosítás példaként említhető. Az irodalompolitikai vitákról azt jegyezte meg, hogy azok elsősorban a polgári ideológia alapján álló művekre vonatkoznak: „Főleg az individualizmus, a pesszimista életérzés, a szexuálmoralizálás összeegyeztethetetlen a mi elveinkkel.”³⁵ Kijelentette: a vitákat elvi alapon, nem adminisztratív módszerekkel folytatják. Sok esetben lehetővé teszik, hogy az el nem fogadott műveket írójuk a törvényes keretek között külföldi kiadóhoz juttassa el.

²⁹ Szabolcsi Miklós: Weöres Sándor új versei, *Élet és Irodalom*, 1964. május 23., 3.

³⁰ Cs. Szabó László írógéppel írt levele Nagy Pálnak; „4. 6. 64.” [Lelőhelye: PIM Egyelőre jelzet nélkül, LP]

³¹ Cs. Szabó László írógéppel írt levele Nagy Pálnak; „27. 6. 1964.” [Lelőhelye: PIM, Egyelőre jelzet nélkül, LP]

³² Nyéki Lajos: *Jelek a harmadik évezrednek. Weöres Sándor: Tűzkút*, Magyar Műhely, Párizs, 1964, 160 oldal, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964. *Új Látóhatár*, 1964/4, 357–363.; Bori Imre: A Látomások költészete. *Híd*, 1964, 909–943.

³³ Török Endre: *Lírai mozdulat – a végtelenben. Kortárs*, 1964/12, 1993–1995.; Bata Imre: *Vers és logika. Weöres Sándor: Tűzkút. Kritika*, 1964/10, 54–56.; Simon Zoltán: Két mítosz. Gondolatok Weöres Sándor költészetéről a *Tűzkút* ürügyén. *Alföld*, 1964/8, 734–738.; Kulcsár János: Weöres Sándor: *Tűzkút. Életünk*, 1964, 3, 118–120.; Petrován Oszkár, „Én vállalkozni mertem!...”, *Életünk*, 1964/3, 120–124.

³⁴ Látogatóban. Réz Pál beszélgetése Weöres Sándorral, *Élet és Irodalom*, 1964/35, 12.

³⁵ *Írók poráron*. Sajtó alá rendezte: Tóth Gyula, MTA Irodalomtudományi Intézete, 1992, 261.

Névvel egyetlen példát sem hozott. Végül megemlítette, hogy Weöres Sándor *Tűzkút* című kötete egyidőben jelent meg a nyugati kiadással. Nem szólt arról, hogy ennek mi volt az oka.

A magyar kulturális politika vezetői fel akartak lépni azokkal szemben, akik vétettek a külföldi kiadással kapcsolatos rendszabályok (leginkább a cenzúra) ellen. Az engedékenységkel, a látszólagos belenyugvással precedenst teremtettek volna. Az sem volt mellékes, hogy milyen súlyú, ismertségű alkotó követett el törvényszegést. A teljes tiltásnál és a látványos megtorlásnál hatásosabb eszköznek látszott az elhallgatás, a szűkebb körű figyelmeztetés. Erről viszonylag keveset tudunk; egy részükre csak következtethetünk. Kétségtelenül összefügg a *Tűzkút* párizsi megjelenésével az, hogy Timár István az *Élet és Irodalomban* szólt a magyar és a külföldi kiadási gyakorlatról. Mondanom sem kell talán, hogy nevek, címek nélkül. Jótékonyan óvta a szerzőket attól, hogy „bizonyos emigráns körök lapjaiban s egyéb kiadványokban” jogosulatlanul szerepeljenek. Határozottabban is figyelmeztetett: a rendelkezéseket megszegő alkotóknak vállalniuk kell a felelősséget. Az is előfordulhat velük, hogy kárt szenvednek, ha megkerülik a Szerzői Jogvédő Hivatalt. Ki örülne annak, ha művét megcsonkított formában, rossz minőségű kiadványként vehetné kezébe?³⁶

*

A párizsi irodalmi élet a magyarországi titkosszolgálatot is érdekelte. Különösen a meghívott írókra, költőkre, a rendezvényekre és a készülő számokra voltak kíváncsiak. A Weöres Sándort, Parancs Jánost, Papp Tibort és Ilia Mihályt érintők egy része Nagy Pál önéletrajzában is olvasható.³⁷

---

³⁶ Timár István: Magyar művek külföldi kiadása és a szerzői jogok védelme, *Élet és Irodalom*, 1964/47, 5.

³⁷ Nagy Pál: *journal in-time él(e)tem* 2, 169–174. Nagy Pál kötetei óta újabb dokumentum láttak napvilágot. A párizsi *Magyar Műhely* egyes számairól, rendezvényeiről, kiadott köteteikről, a meghívott magyarországi vendégekről bőséges információkat szerzett a titkosszolgálat: Szőnyi Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*, 1–2, Noran Könyvesház, 2012.